
MIMEES KUI KOMMUNIKATSIOONINÄHTUS

Mimeesimõiste semiootiline ülevaade

Timo Maran

Käesoleva artikli eesmärgiks on vaadelda mõningaid võimalusi mimeesikontseptsiooni mõtestamiseks, lähtudes semiootikast ja selles kasutatavatest mõistetest. Tavatahenduses kasutatakse sõna “mimees” (*mimesis*) peamiselt representatsiooni või imiteerimise tähistamiseks. Oxfordi inglise keele sõnaraamat annab vasteteks “1. Tegelikku maailma imiteeriv representatsioon kunstis või kirjanduses; 2. Inimgrupi käitumise vabatahtlik imiteerimine teise inimrühma poolt kui tegur sotsiaalsetes muutustes; 3. *Zooloogias* teise taime või looma imiteerimine (mimikri)” (Pearsall 2002: 905).¹ Selle tähenduste pealiskihil all peitub aga terve müriaad seoseid ja konnotatsioone, mis köidavad mimeesi mitmesugustesse kultuurikihistustesse.

Nõuannete ja heade soovitude eest käesoleva artikli kirjutamisel olen tänulik Myrdene Andersonile, Kalevi Kullile, Virve Sarapikule, Peeter Toropile ja Ester Võsule.

¹Eesti keeles pakub *Võõrsõnade leksikon* mimeesi mõiste jaotust lähtuvalt kasutusvaldkonnast: “mimesis — 1. *esteetikas* põhimõte, mille järgi kunst on tegelikkuse jäljendamine [---]; 2. tegelikkuse võimalikult elutäpne kujutamine kirjanduses jt kunstides. Mimees — *biol.* kaitseko-hastumus, mis seisneb sarnastumises millegagi, mis ei paku vaenlasele huvi” (Vääri *et al.* 2000: 642). Parimaks eesti keele päraseks vasteks mimeesi mõistele võib pidada “jäljendamist”, mida on kasutanud näiteks Jaan Unt Aristotelese tõlkimisel (vt nt Aristoteles 1.1447 a8).

Mimeesi mõiste pärineb antiigist ning kuulub Lääne mõtelloo tuummõistete hulka, ning seda on aegade jooksul laialdaselt kasutanud paljud autorid ja koolkonnad. Pikk ajalugu on toonud paratamatult kaasa mõiste tähenduste ja kasutusviiside varieerumise, mistõttu on raske kõnelda mimeesist kui ühetähenduslikust kategooriast. Et eri traditsioonides levinud kasutusviise hõlmava ühtse definitsiooni pakkumine näib olevat võimatu, on tunnistanud ka Gunter Gebauer ja Christoph Wulf oma põhjalikus ülevaates "Mimesis: Culture, art, society" (Gebauer, Wulf 1995: 2).

Kahtlemata ei saa ka käesoleva artikli autor pretendeerida rohkemale kui ühe võimaliku vaate väljapakkumisele teemade ringile, mida Gebauer ja Wulf on kirjeldanud kui teoreetilist probleemi juba alates väga varajasest Euroopa mõttetraditsioonist, mis on "läbi kogu oma ajaloo olnud ühtaegu nii teoreetiliste refleksioonide, kui ka esteetiliste ja sotsiaalsete rakenduste objektiks" (samas: 7). Püüan järgnevalt selgitada suhteid mõistete "mimees", "imitatsioon" ja "representatsioon" vahel, pakkudes välja dimensioonid, millest lähtudes oleks võimalik mimeesi mõistet struktureerida. Seeläbi on mu eesmärgiks otsida vastust küsimusele, kas mimeesimõistel võiks olla koht semiootikateoorias või oleks ta tõesti õigem jätta ülekasutatud ja laialivalguva mõistena kultuurilukku.

Mimeesimõistest arusaamine muutub oluliseks taustaks töös ükskõik millisega neist paljudest eritähenduslikest kontseptsioonidest, mis on mimeesist otseselt tulenenud. Paljunevaid kultuuriühikuid kirjeldav memmeetika, mis viimasel aastakümnel aktiivselt omaette uurimisharuks pürib (Blackmore 2003; vt ka Deacon 1999), mimikri mõiste selle bioloogilises tähenduses (Wickler 1968; Maran 2000, 2001), aga ka mimeetilised žestid, nii nagu neid uurib psühholoogia (vt nt Zepf jt 1998), sobivad näideteks tähendusvälja ulatusest, milleni mimees mõistetüvena ulatub. Mimeesi mõisteväli on rikas vastandlike traditsioonide ja tõlgenduste poolest, kuid samas esineb siin ka aastatuhandeid ületavaid laene ja taasleide. Näiteks eristab Georges Pasteur oma mimikriklassifikatsioonis teiste mimikritüüpide seas ka Aristotelese mimikrit, viidates lõigule tema *Historia Animalum*'is, kus on kirjeldatud, kuidas hauduv lind oma pesa juures vigast võib teeselda (Pasteur 1982: 190).

Põhjused, miks mimees pole semiootikas väga aktiivset kasutamist leidnud, on kindlasti osalt ajaloolised, tulenedes semiootika kujunemisloost. Võib ju nii Ferdinand de Saussure'i seisukohta tähistajate ja tähistatavate vahelise suhte arbitraarsusest kui ka Charles Sanders Peirce'i objektist, *representamen*'ist ja interpretandist koosnevat märgikontseptsiooni näha kui eemaldumist just valgustusajal eriti populaarseks saanud mimeetilise käsitlusest, mis mõistis objekte või reaalsust ning nende esitusi üksüheselt vastavuses olevana (Bogue 1991: 3). Samas oleks väär vaid ajaloolistele põhjustele tuginedes loobuda mimeesimõiste kaasamisest semiootikateooriasse sellel uuel tasandil, kuhu meie arusaam märgisüsteemidest ja kommunikatsiooni protsessidest praegusajaks on jõudnud.

Mimeesimõiste ajaloolist kujunemist on mitmes käsitluses küllalt põhjalikult analüüsitud (vt Gebauer, Wulf 1995; Melberg 1995; Halliwell 2002). Mimeesi ajaloolist kujunemist puudutan ma vaid sedavõrd, kui see pakub tausta mõistmaks selle mõiste eri aspekte. Samuti ei sea ma eesmärgiks süüvida siin kuigi põhjalikult selliste kirjanike-filosoofide töödessa nagu Gottfried E. Lessing, René Girard, Theodor Adorno, Walter Benjamin jt. Nimetatud autorid on oluliselt mõjutanud mimeesi mõiste sisu ja kasutamist tänapäeval, kuid et nende filosoofilistes süsteemides moodustab mimeesi kontseptsioon struktuurselt olulise komponendi, eeldavad nende vaated mimeesi mõiste seisukohalt märgatavalt sügavamalt analüüsi, kui see ühe artikli raames võimalik on.

MIMEES KUI ELAV KONTSEPTSIOON

Järgneva arutluse lähtekohana on oluline mõista, et mimees pole tegelikult kunagi olnud hästi piiritletud defineeritav mõiste. Varasemates kirjalikes töödes Kreeka antiigiperioodist, kus "mimees" mõistena esineb, kasutatakse seda küllaltki erinevates kontekstides teatud iseloomulike omaduste edasiandmiseks. Näiteks kirjeldatakse katkendina säilinud Aischylose tragöödias *Edoonid* mimeetilisena Dionysose pidustustelt pillide hüüdu, mis pidi meenutama pullide mõirgamist (Halliwell 2002: 17). Platoni-eelset kirjasona kokkuvõtvalt analüüsides eristab Stephen Halliwell

viit nähtusterühma, millega seoses on mimeesimõistet kasutatud: “esiteks, visuaalne sarnasus (sealhulgas kujutava kunsti teosed); teiseks käitumuslik emulatsioon/imitatsioon; kolmandaks kehasumine (sealhulgas näitlemine); neljandaks, tähendust omavate ja väljenduslike helistruktuuride loomine hääle või muusikainstrumentide abil; viiendaks metafüüsiline ühtsus, näiteks pütagoorlik usk [---] et materiaalne maailm on mittemateriaalse numbrite valla mimees” (Halliwell 2002: 15). Nende muidu erinevate mõistekasutuste ühisosana näeb Halliwell vastavust või võrdsust mimeetilise teose, toimingu või avaldumisvormi ning selle ekvivalendi vahel pärismaailmas.

Platoni ja Aristotelese dialoogis saab mimees oluliseks küsimuseks filosoofilistes vaidlustes ja eriarvamustes, mis oluliselt kujundab ka mõiste edasise arenguloo. Platoni töödes esineb mimees seoses mitmesuguste küsimustega eetikast, poliitikast, metafüüsikast ja inimloomusest (eelkõige Platoni *Riik*, nt 395, 396, 598, 601 jm, vt ka Halliwell 2002: 24–27). Ka Aristoteles kasutab seda mõistet mitmes kontekstis, millest peamiseks jääb mimeesi roll erinevates kunstiliikides, eelkõige luule- ja maalikunstis, skulptuuris, muusikas ja tantsus (Aristoteles 1.1447a13-28; Halliwell 2002: 152).² Et hilisemas kultuuriloos saavad antiikautorite teosed levinud lähtekohaks mimeesi kui mõiste kasutamisel, kandub ka mõiste mitmetähenduslikkus läbi ajaloo kuni tänapäevaste analüüside ja ülevaadeteni.

Mimeesi tähendusvälja kujunemise ja tõlgenduste vastuolulise mõistmiseks on kindlasti oluline rõhutada mõiste ajaloolist seost reaalsete performatiivsete ja kunstiliste tegevustega, ning alles hilisemas järgus mimeesi muutumist teoreetiliseks kategooriaks. Näiteks eristavad Gunter Gebauert ja Christoph Wulf oma ülevaates mimeesi kaheteistkümnest mõõtmest esimesena just lähtumist praktilisest teadmisesest ja kehalisusest. Nad rõhutavad, et tegevusliku nähtusena on mimeesimõistele olemuslik mitte alluda teoreetilistele kirjeldustele või mahtumine teooriate seatud raamidesse. Mimeesi juured asuvad suulises kultuuris ning särasena on mimees dünaamiline ja muutuv, haarates endasse kehalisust,

²Aristotelese mimeesikäsitlust on analüüsinud ja kaasaegse semiootilise mõistestikuga seostanud Alain Rey (1986).

rütme, žeste ja helisid (Gebauer, Wulf 1995: 316). Selle muutlikkuse taandumine ja mimeesi mõiste konkretiseerumine on seotud eelkõige kirjakultuuri võidukäiguga.

Seega võib mimeesi kui mõttekontseptsiooni puhul välja tuua erinevaid tähenduslikke kihistusi. Mõiste teoreetilise kategooriana on noorem ja kitsam mimeesist kui kujutavat või representatiivset tegevust tähistavast väljendist, mis omakorda on noorem ja kitsam mimeesist kui inimese jälgendavast tegevusest ja tajuviisist enesest. Mimeetilised tegevused on inimkultuure iidsetest aegadest iseloomustavaks nähtuseks, leides väljenduse näiteks rituaalsetes esemetes, mille sarnasuse kaudu tegeliku maailma olendite ja esemetega loodetakse tegelikkust maagiliselt mõjutada, nii nagu seda kirjeldab juba James C. Frazer, kasutades mõistet homöopaatiline või imitatiivne maagia (Frazer 2001: 33–38). Ehkki “mimees” sõna ja terminina pärineb Vahemere-äärsest antiikkultuurist (kr *mimos*, *mimeisthai*), on mimeetilised praktikad üldlevinud ka väljaspool Euroopa kultuuriruumi, eelkõige traditsioonilistes ja looduslähedastes kultuurides. Michael Taussig kirjeldab mimeesi mitmekesiseid rolle Ameerika põlisrahvastel, näidates muu hulgas ka võimalust mimeetilisteks laenudeks eri kultuuride vahel (Taussig 1993). Stewart E. Guthrie on kirjeldanud antropomorvistlike joontega imitatsioonide esinemist materiaalses kunstis alates neoliitikumist (Guthrie 1993: 134–136).

Veelgi kaugemale minnes võib leida käsitlusi, mis seostavad otseselt mimeesi kui imitatsioonivõimet inimkultuuri tekke ja arenguga. Näiteks Michael A. Arbib peab just imitatsioonivõimet jooneks, mis eristab inimest tema eelkäijatest, nähes selles ühelt poolt inimkultuuri tekke katalüsaatorit, teisalt aga omadust, mis avaldub inimesel selgemalt kui ühelgi teisel elusolendil. Tema sõnul “mängib jälgendamine inimkeele omandamisel ja kasutamisel otsustavat rolli ning jälgendamist võimaldavad ajumehhanismid said otsustavaks *Homo sapiens*’i ilmumisel” (Arbib 2002: 230; vt ka Krakauer 2001; Webb 1995). Pöördudes tagasi antiikautorite poole, tasub siinkohal viidata Aristotelesele, kes väljendab oma tuntud tsitaadis sedasama mõtet, ehkki pisut teises sõnastuses: “Jälgendamine on inimesel lapseeas kaasa sündinud, ja nad erinevad teistest elusolenditest selle poolest, et (inimene) on kõigist jälgendavaim ning ka oma esimesed õpin-

gud teeb jäljendamise abil” (Aristoteles 4.1448b5). Samas ei ole jäljendusvõime kindlasti midagi inimliigile ainuomast. Kaaslaste liigutuste ja häälsuste märkamisel, meeldejätmisel ja taasesitamisel on oluline koht paljude parveliste eluviisiga linnuliikide sotsiaalses lävimises, ent ka kohanemisel muutuvate elutingimustega (vt nt Fritz, Kotrschal 2002).

Laia tähendusväljaga teoreetilise mõiste puhul on paratamatu iga konkreetse kasutuse keskendumine mõnele kitsamale tahule. Seda mõistes käsitleb norra kirjandusteadlane Arne Melberg oma analüüsis mimeesi liikuva kontseptina, milles peituvaid võimalusi markeerivad erinevad ajaloos pakutud tõlkevariandid: ingliskeelsed *imitation*, *mirroring* ja *representation* ning saksakeelsed *Nachahmung* ja *Darstellung* (Melberg 1995: 18). Antiikfilosoofias oluline mõiste on osutunud mitmesse kaasaegsesse Euroopa keelde üheselt tõlkimatuks ning seetõttu on eri aegadel kasutatud kitsama tähendusväljaga tõlkevaste tõttu enam tähelepanu pööratud mimeesikontseptsiooni kitsamatele aspektidele.

Millise sisu mimeesimõiste igal konkreetsel juhul omandab, sõltub suurel määral ka valdkonnast ja kitsamast kasutuskontekstist — nii on näite- ja luulekunsti puhul, kus esineja loob jäljenduse oma vahetu tegevusega, esile tõstetud mimeesi seos kehalisuse ja ajalisusega; kirjanduse ja kujutava kunsti puhul seevastu pigem mimeesis peituv potentsiaal representatsiooniks. Mõistes mimeetilisust aga kui inimese omadust, mis teeb võimalikuks sarnasuste tajumise ümbritsevas maailmas, nii nagu mõistab seda näiteks Walter Benjamin, tõuseb paratamatult esile mimeesi pertseptiivne tahk (Benjamin 1999b). Mimeesi mõiste kasutamisel metafüüsilises tähenduses seevastu rõhutatakse pigem võimalust struktuursete kategooriate ja nendevaheliste vastavuste esinemiseks maailmas eneses.

✓ Võib-olla just tänu tähendusvälja mitmekesisusele on antiigist pärinev mimeesikontseptsioon saanud inspiratsiooniallikaks tänapäeva kultuuriteooria autoritele. Näiteks on mimeesikontseptsioonil oluline roll Jacques Derrida kirjutistes. Lisaks tema otsesetele kommentaaridele antiikmõtte kohta (Derrida 1981) on seost mimeesikontseptsiooniga nähtud ka mõnes Derrida põhimõistes nagu *répétition* (Melberg 1995: 168), *hymen* (Gebauer, Wulf 1995: 266), aga ka erinevus *différence* ja sellest tuletatud *eri-*

newus (différance) kui vahelolemine (Derrida 1982, vt ka Hobson 1998: 9–13). Kui Derrida lähenemine taotleb vabanemist rangetest loogilistest kirjeldusraamidest, siis mimeesikontseptsiooni kasutamise deterministlikuks äärmuseks võiks pidada bioloogiast pärinevat memeeetika teooriat. See vaateviis püüab kultuurikomponente näidata kui paljunevaid ja üksteisega konkureerivaid, geene meenutavaid üksusi. Inimmõistuses paljunedes võivad meemid teataval määral muutuda, säilitades samas sarnasuse oma eelkäijatega (Dawkins 2000; Blackmore 2003). Otsest seost meemi kontseptsiooni ja mimeesi mõistetüve vahel on tunnistanud ka memeeetika rajaja Richard Dawkins (1989: 192).

Arvestades eeltoodud mõisteruumi markeerivaid näiteid, oleks mimeesi tulemuslik vaadelda üksikmõiste asemel pigem pidevalt muutuva, teiseneva ehk n-ö elava mõisteperekonnana (vastavalt Wittgensteini määratlusele “perekondlikust sarnasusest” (*family resemblances*; Wittgenstein 1976: 32), mille osalisi pole ühegi kriteeriumi alusel võimalik üheselt määratleda, kuid mis intuiitiivselt ja erinevate omaduste kaudu näivad siiski ühte kuuluvat. Koos oma tõlkevastetega, mille tähendus osalt “mimeesi” mõiste tähendusega kattub, osalt seda piirab ja osalt tõlgendab, näibki mimees moodustavat säärase mõisteperekonna. Mimeesikontseptsiooniga kõige vahetumalt seotud mõistetena toon ma käesolevas artiklis välja “representatsiooni” ja “imitatsiooni”. Paralleelse ja mõne autori puhul osalt kattuva mõistena on kasutatud ka eesti keeles rohkem loodusteadustest tuntud “mimikrit”.³ Mimeesi tegevuslikku aspekti väljendavad “kujutamine” ja “esitamine”, metatasandil kirjeldavad mimeesi kui objekti ja jäljenduse vahelist suhet “vastavus” ja mõistepaar “sarnasus—erinevus”. Semiootikas on mimeesimõistet sageli seostatud ka ikooniliste märkidega.⁴

³Näiteks Graham Huggan eristab mimikrit mimeesist antropoloogia ja postkolonialistliku diskursuse piires kui agressiivset või lõhestavat jäljendust, mille eesmärgiks on imitatsiooni läbi häirida, naeruvääristada või allutada jäljendatavat objekti (Huggan 1997: 94–95).

⁴Peirce defineerib ikoonilist märki kui säärast, mis seostub oma objektiga sarnasuse läbi (CP 2.276). Ikonilisuse näitena eluslooduses on mitmed autorid käsitlenud ka bioloogilist mimikrit (Nöth 1990: 163; Sebeok 1989: 116).

Kuulumine ühte mõisteperekonda ei tähenda, nagu poleks selle liikmeid ja nende omavahelisi suhteid üldse võimalik kirjeldada. Kuid nii nagu ka inimestevaheliste suhete puhul perekonnas, eeldab selline ülesandepüstitus täpsete definitsioonide ja range loogika asendamist märgatavalt intuiitivsema ja tundlikuma lähenemisviisiga. Tajudes mimeesikontseptsiooni mitmetahulisust ja seotust Lääne filosoofilise traditsiooni kui tervikuga, ei püüa ma seega mimeesi defineerida, küll aga esitan dimensioonid, mis võiksid aidata mimeesi erinevaid kasutusviise ja mimeesi lähimõisteid omavahel seostada ja struktureerida. Seejuures endale aru andes, et ükski säärane jaotus ei saa olla absoluutne, et see on kehtiv ainult kindla vaatepunkti suhtes ning tehtud eesmärgiga mimeesi kui kontseptsiooni paremini mõista.

MIMEESI KONTSEPTSIOONI DIMENSIOONID

Käesolevas artiklis esitatud lähenemise aluseks on mimeesi vaatlemine kommunikatsiooninähtusena. See ei tähenda, et ma välis-taksin mimeesi ühiskondliku nähtusena, nii nagu seda on mõistnud näiteks René Girard (1965), kes peab mimeetilist rivaliteeti (*mimetic rivalry*) 19. sajandist lähtuva konkurentsi ja võitluse oluliseks põhjuseks nii ühiskonnas, poliitikas kui majanduses. “Kui indiviid imiteerib teist, sellal kui teine omastab mõnd objekti, ei saa tulemuseks olla midagi peale rivaliteedi või konflikti” (Girard 1978: vii). Mimeesi kui sotsiaalkultuurilist fenomeni on uuritud ka postkoloniaalsete kultuuriuuringute raames, näiteks Homi Bhabha on kirjeldanud emamaa poliitiliste, usuliste ja kultuuriliste tavade jälgendamist kolooniates Suurbritannia asumaade näitel (Bhabha 1994: 85–89).

Mimeesi taandamises kommunikatsiooninähtuseks näen ma pigem võimalust luua mõistelist selgust, misjärel oleks võimalik uuel viisil läheneda ka mimeesi mõiste keerulisematele kasutusviisidele nii kirjandusteoorias kui filosoofias. Mu lähtekohaks on seega teadlik tagasipöördumine mimeesimõiste algse seose poole kujutava, lavalise ja luulekunstiga, milles mimees kui tegevus on konkreetne ning protsessuaalne nähtus. Kirjeldusraam, mis mõistab mimeesi üksteisele järgnevatest etappidest koosne-

vana, võib osutada võtmeks, mis võimaldab seda küllaltki keerukat mõisteperekonda tulemuslikult esitada.

Sääraste etappidena eristan ma mimeesi kui representatiivset loomist ning loodu hilisemat tajumist mimeetiliseks, kusjuures see hilisem eeldab kolmanda osalise — vastuvõtja olemasolu. Mimees kui loomine jaguneb omakorda olukorras, nähtuses, objektis, isikus või sündmustikus peituva mimeetilise potentsiaali äratundmiseks ning seejärel selle mimeetilise väljendamiseks, esitamiseks või avaldamiseks mimeesi looja poolt. Näitena võib linnulaulu jäljendamise puhul inimkeeles eri etappidena näha: 1) linnu kuuljas tekkivat äratundmist, et linnulaulu on võimalik mimeetiliselt esitada; 2) mimeesi looja poolset linnulaulu jäljendavat esitust inimkeeles; 3) kõnealuse esituse kuuljas reaktsiooni ning arusaama tekkimist originaali ning jäljenduse vahelisest suhtest. Need etapid võivad olla omavahel selgelt ja ajaliselt eristunud, kuid nad võivad esineda ka läbipõimununa, nende vahel võib esineda vastasseoseid ning seetõttu võivad teatud mimeesi omadused avalduda vaid eri etappide koosmõjus.

Säärane vaade sarnaneb mõnevõrra Paul Ricoeuri seisukohaga, kes aja ja narratiivi suhteid analüüsid käsitab mimeesi kolmest tunnusjoonest koosnevana. Ricoeur eristab eelteadmist, mis võimaldab välja tuua tegevust, selle struktuure, sümbolilisi allikaid ja ajalist loomust; teiseks praktilist külge, mis kujutlust ja fiktsiooni sisaldades norme ja reegleid kontrollib ja teeb võimalikuks representatsiooni; ning kolmandaks mimeetilise tekstimaailma ja lugeja maailma kokkupuudet, milles mimeesi ajaline loomus avaldub ja realiseerub (Ricoeur 1984: 53–55; vt ka Flood 2000).

Seega on mimeesi eelduseks mimeesi loojas tekkiv äratundmine vaadeldavas nähtuses, objektis või tegevuses peituvast potentsiaalset mimeetiliseks väljenduseks. See on mimeesi kognitiivne mõõde, mis seostub otseselt tähelepanuga, tajude struktureerituse ja inimese orientatsiooniga ümbritseva suhtes. Filosoofilise kategooriana on Wittgenstein seda väljendanud kui “äratundmist” (*seeing as*), mida ta peab pigem kognitiivseks, s.t mõistuslikku alget eeldavaks omaduseks, mitte paljalt pertseptiivseks kategooriaks (Wittgenstein 1976: 197). Mimeesi tajumuslikest eeldustest on põhjalikumalt kirjutanud ka Walter Benjamin, kes peab looduses olevaid osalt teadvustatud, osalt teadvus-

tamata vastavusi selleks jõuks, mis äratavad mimeetilisi võimeid inimeses ja ajendavad jäljendusi looma (Benjamin 1999a, 1999b; vt ka Bracken 2002).

Tänapäeva valdavalt logotsentristlikus kultuuris on Benjamini arvates säärased vastavused taandunud laste mängudesse ja peitunud keelde, ühendades viimases tähendust sõnaga ja keelt kõnega ning muutes nii kogu keele olemuslikult onomatopoeetiliseks. Sääraste “mittetajutavate sarnasuste” (*nonsensuous similarities*) äratundmiseni on tänapäeval eelkõige püütud jõuda müstilistes ja maagilistes õpetustes keelest (Benjamin 1999a: 696). Sarnasused ja vastavused maailmapildi struktureerimise alusena iseloomustavad aga Benjamini arvates just eelkõige maailmaga maagilisi seoseid taotlevaid põliskultuure (Benjamin 1999a: 697). Maailma tajumine mimeetilisena leiab samuti väljundi kõige kummalisemates rahvapärastes klassifikatsioonides, nii nagu neid on hulgaliselt kirjeldatud strukturalistlikus antropoloogias (vt näiteks Lévi-Strauss 2001; Berlin 1992).

Mimeesi kognitiivsesse mõõtmesse paigutub hästi ka mimees kui metafüüsiline kategooria, nii nagu seda on mõtestanud antiigis näiteks Platon inimese arusaama ja reaalsuse (*ta onta*) suhtena (vt nt Platon, *Phaidon* 99d–100b), aga ka keskaegse filosoofia otsinguid, mille eesmärgiks oli leida füüsilisest maailmast avaldumisvorme, mis oleksid vastavuses ja seotud jumaliku algega. Säärane keskkonnaelementidele tähenduste otsimine pühadest tekstidest oli levinud kuni renessansini, väljendudes näiteks ka Paracelsuse õpetuses looduses peituvate tähenduste kohta (Nöth 1998: 335). Omalaadseks mimeetilise maailmataju absoluudiks võib pidada ka piibellikku käsitlust inimese loomisest “ja Jumal lõi inimese oma näo järgi” (1 Ms 1:27), mida võib käesolevas kontekstis tõlgendada nii, et inimene näeb välja, nagu oleks ta tekkinud millegi väljaspoolse jäljendamisest, s.t ta on eriline, erineb ülejäänud loodusest ega sulandu looduse tavapärasesse toimimisse. Kokkuvõtlikult — tajudes maailma teataval viisil struktureerituna ning nähes selles struktureerituses sarnasust inimese mimeetiliste praktikate tulemusega, võib jõuda järeldusele, et maailm või selle elemendid säärasena, nagu me neid tajume, ongi jäljendused millestki, mis jääb meie tajupiirist väljapoole. Siinkohal on sobiv veel kord viidata Stewart E. Guth-

rie lähenemisele, kelle mõttekäigu alusel on inimese loomuses teatavat tüüpi sarnasuste puhul eeldatav nende looja olemasolu. Tajutava looja puudumisel omistatakse säärased sarnasused aga kas jumalikule, üleloomulikule või muidu ebatavalisele algele. Näiteks leidub väga paljudel rahvastel loomismüüte kummalise kujuga keskkonnavormide kohta, mis meenutavad mõnd elusolendit või selle osa (Guthrie 1993: 83, 117–118).

Mimeesi kognitiivses mõõtmes leiab seega aset tajutu potentsiaalse mimeetilise avastamine ja interpreteerimine, mis lähtub mimeesi looja sümbolilisest maailmast. Objekt leiab siin oma koha ja seosed tajuja sümbolilises maailmas ning just siin sünnib inspiratsioon mimeetilise esituse loomiseks. Säärane ajend või inspiratsioon on mimeesi lähtejõuks — mimees on inimese loova tegevuse tulemus ega teki ilma subjekti tunnetusliku arusaamata, et tajutut saab ja tasub mimeetilisena väljendada.

Mimeesi kognitiivsele mõõtmele järgneb ja vastandub performatiivne mõõde. Siin siseneb mimees kommunikatsiooniakti ning rikastub mimeesi looja kunstiliste ja kommunikatiivsete taotlustega. Mimeesi performatiivses dimensioonis leiab väljundi tema looja taotlus anda mimeesi abil edasi informatsiooni, mõjutada lugajat, kuulajat või vaatajat, tema suhtumist mimeesi või mimeesi aluseks olnud originaali. Mimeesi performatiivse mõõtme abil saab mimees teadvustatuks, toimivaks ja funktsionaalseks, siin avaldub intentsionaalsus, mida teatriteoreetik Tadeusz Kowzan peab mimeesi loomuliku maailma sarnasustest ja vastavustest eristavaks kriteeriumiks (Kowzan 1992: 70; Rozik 1996: 191).

Mimeesi performatiivset mõõdet rõhutab kindlasti ka Gotthold Ephraim Lessingi käsitus, kes oma klassikalises teoses *Laokoon* näeb mimeesi kui kunstniku võimalust loominguks, kirjeldades põhjalikult maalikunstnike ja poetide lähenemise erinevusi oma objektide kujutamisel. Olles läbi tunnetanud kujutatava objekti ja kunstiliigi pakutavad võimalused, on kunstnikul võimalus ja vabadus nendes piirides ennast teostada, kusjuures valiku ajendiks saab kunstniku taotlus avaldada oma teoses täiel määral objektis ja materjalis peituvat kunstilist potentsiaali (Lessing 1874: 143; Gebauer, Wulf 1995: 187). Viis aga, kuidas kunstnikud ja poeedid isegi ühtesama objekti kujutavad, on olemuselt erinev, kuna maa-

likunst ja poeesia pakuvad loovaks väljenduseks põhimõtteliselt erinevaid võimalusi.

Eri perioodidel ja eri autorite puhul on enam tähelepanu langedud kas mimeesi kognitiivsele või performatiivsele mõõtmele. Nii näiteks on Egbert J. Bakker antiikkirjanduse uurimusi analüüsid väitnud, et mimeesi performatiivset aspekti alahinnatakse tänapäeval ilmselgelt (Bakker 1999: 3).

Kognitiivse ja performatiivse seose kõrval võib mimeesi tähendusvälja teise põhiteljena kirjeldada “imitatsiooni” ja “representatsiooni” suhet. Stephen Halliwell on pidanud mimeesikonseptiooni kujunemisloos oluliseks murdepunktiks selle mõiste tõlkimist ladina keelde, kus vasteks valiti *imitatio*, millest tulevalt mimeesi keskajal ja renessansis tunti enamasti kui “imitatsiooni”. Halliwelli arvates muutis see oluliselt mimeesimõiste sisu, tehes temast sajanditeks lihtsalt jäljenduse. Halliwell kirjutab: “Pole suuremat takistust kõigi mimetismi nii antiiksete kui kaasaegsete variatsioonide sügavuti mõistmiseks kui negatiivsed assotsiatsioonid, mis kipuvad värvima mimeesi siiani kahjuks levinumat tõlkevastet — imitatsiooni või selle analooge kõigis teistes kaasaegsetes keeltes [---]. Ehkki ei saa eitada, et suurem osa mimetismi ajaloost on seotud mõiste ladinapärase vormiga (sõnade *imitatio*, *imitari*, nende tuletuste ning vastete kaudu), on “imitatsiooni” ja selle sugulasmõistete kasutamine kogu mõisteperekonna standardse vastena riskantne” (Halliwell 2002: 13). Kõige äärmuslikumaks eemaldumiseks klassikalises mimeesi tähendusväljast on ilmselt viis, kuidas imitatsiooni mõistet kasutatakse tänapäevases küberneetikas ja elektroonikas imiteerimisvõimeliste robotite konstrueerimisel (vt nt Breazeal, Scassellati 2002). Säärasel juhul puudub imitatsiooni looja representatiivne ehk tähenduslik osalus üldse ja meil on tegemist n-ö puhta imitatsiooniga.⁵

⁵Mimeesimõistet on kasutatud ka bioloogilise kohastumise kirjeldamiseks, mille puhul organism sarnaneb ümbritseva keskkonna mittelelusa elemendiga (Pasteur 1982: 183). Säärane käsitlus näib oluliselt lahknevat mimeesimõiste kasutamisest humanitaarteadustes, eriti siis, kui sarnasus avaldub kaasasündinuna organismi füüsilises struktuuris või värvumuses, mispuhul elusolend ise ei ilmuta kohastumuse mõjulepääsemiseks mingit aktiivsust.

Keskendumist mimeesi representatiivsele küljele võib kõige enam näha auerbachilikus mimeesikäsituses (Auerbach 1988). Pühendudes oma rännakus läbi Lääne kirjandusloo eelkõige erinevate teoste stilistilisele analüüsile, samuti nende seostele laiema ajaloolise ja sotsiaalse taustaga, näitab Auerbach, kuidas toimub eri ajastuil reaalsuse manifesteerimine kirjasõna kaudu. Et Auerbach seostab oma käsitluses mimeesi otseselt representatsiooniga, näitab juba tema teose pealkiri *Mimesis: Dargestellte Wirklichkeit in der abendländischen Literatur* (vt ka Blanchard 1997). Samas jääb mimees Auerbachi käsituses implitsiitseks mõisteks ega leia kordagi otsest defineerimist või piiritlemist. Mimeesimõistet kasutatakse kirjandusteoorias auerbachilikus mõttes üsna sagedasti siis, kui viidatakse tekstide mimeetilisele või referatiivsele funktsioonile (vt näiteks Walsh 2003).

Sõltuvalt kontekstist võib mimees olla seega kas enam “imitatsioon” või “representatsioon”, kusjuures see erinevus tuleneb jäljendatava ja jäljenduse seose iseloomust. Representatsiooni puhul esineb jäljendatava ja jäljenduse vahel eelkõige tähendusseos, jäljenduse funktsiooniks on siin väljendada või interpreteerida mõnd originaali aspekti.⁶ Imitatsioon viitab aga pigem originaali vormilisele jäljendamisele, mispuhul mimeesi looja ei konstrueeri tähendusseost, vaid sarnasust tajutavate tunnuste alusel. Seega seostub representatsioon mimeesi looja poolse interpretatsiooniga, samas kui imitatsiooni tulemuseks on pigem kopeerimine või jäljendamine. Seetõttu pole ka imiteerimise puhul vajalik originaali mõistmine ega temale koha ja seoste leidmine mimeesi looja märgiilmas. Piisab vaid originaali tunnuste täpsest edasiandmisest, mis läbi sarnaneb imitatsioon pigem eluslooduses esinevate mimikrinähtustega.⁷

⁶Representatsiooni mõistet kasutan ma siin üsna sõnasõnaliselt kui referentsiaalset “taas-esitust”, mis toimub läbi mimeesi looja poolse semioosilise, tähendust omistava aktiivsuse (vrd Nöth 1990: 94).

⁷Loodusteadustes on mimikrit defineeritud näiteks kui “protsessi, milles ühe looma (vastuvõtja) tajusüsteemid pole korduvalt võimelised eristama teist organismi (mimeet) või selle osa kas mõnest muust organismist või füüsilisest keskkonnast (modellid), mis läbi mimeedi kohasus kasvab” (Wiens 1978: 367). Niisiis on bioloogilise mimikri puhul oluline rõhutada ka vastuvõtja rolli, kelle otsustusest sõltub, millised

Sellega sarnase seisukoha on esitanud Gotthold E. Lessing, eristades kõrget ja madalat mimeesi. Lessing kirjutab: “Esimest laadi jäljendamisel on poet originaalne, teise puhul aga kopeerija. Esimene on üks osa sellest jäljendamisest üldse, milles luulekunsti olemus seisneb, ja poet tegutseb siin nagu geenius, kellele võib eeskujuks olla kas mõni teos teise kunstiliigi alalt või loodus ise. Seevastu jäljendamine selle sõna teises tähenduses röövib poeedilt igasuguse väärikuse, sest asja enese asemel jäljendab ta selle kujutisi ja pakub meile enese omapära pähe kahvatuid mälestusi võõrast geeniuusest” (Lessing 1874: 143).⁸

Samas ei tuleks imitatsiooni ja representatsiooni vaadelda ainult kui üksteisele vastanduvaid või üksteist välistavaid nähtusi, vaid pigem kui tegevusruumi äärmusi, mille piires mimeesi konstrueerimine võimalikuks saab. Imitatsioon ja representatsioon võivad omavahel väga mitmeti kombineeruda, nii nagu on ka lugematu hulk võimalusi sarnasuste ja erinevuste väljendamiseks jäljendatava ja jäljenduse vahel. Sarnasuste ja erinevuste koostoides, nii nagu see toimub näiteks karikatuuride loomisel, on võimalik edasi anda ka mitmesuguseid tähenduslikke sõnumeid. Samuti võib jäljendusele omistatud tähendus tuleneda hoopis selle suhestumisest kontekstiga, konnotatiivsetest viidetest, imitatsiooni looja poolt mimeesi kui kommunikatsiooniakti peidetud intentsioonist ja funktsionaalsusest või teistest “kõrgematest” semiootilistest kihistustest.

Konkreetse jäljenduse paiknemine imitatsiooni ja representatsiooni teljel sõltub oluliselt ka seosest mimeesi ja märgisüsteemi vahel, milles too aset leiab. Põhimõtteliselt võivad originaal ja selle jäljendus avalduda nii ühessamas kui ka eri märgisüsteemides ja meediumides. Originaali ja jäljenduse esinemisel samas märgisüsteemis võib mimees avalduda nii imitatsioonina kui representatsioonina, just nagu eespool kirjeldatud. Seevastu juhul, kui mimeesi objekt ja jäljendus asuvad eri märgisüsteemides,

tunnused kanduvad järgmistesse põlvkondadesse. Vastuvõtja elimineerib oma valikuga jäljendused, mida ta ära tunneb, säilivad vaid need, mis on piisavalt täpsed, et vastuvõtjat eksitada. Seetõttu võib mimikrit erinevalt mimeesist pidada peamiselt metatasandil toimuvaks petlikuks kommunikatsiooniks (Maran 2001: 332–334).

⁸Rudolf Kulpa tõlge (Lessing 1965: 363–364).

s.t kui jäljenduse loomine tähendab ühtlasi ka paratamatult tõlkimisprotsessi ühest märgisüsteemist teise, kaldub sarnasus või erinevussuhe originaali ja jäljenduse vahel asenduma vastavusega ning imitatsioon representatsiooniga.

MIMEES, KOMMUNIKATSIOON JA IKOONILISUS

Mimeesi performatiivse mõõtme väljundiks on jäljendus, mida on võimalik tajuda ja tõlgendada ning mida vaataja, kuulaja või lugeja saab seega hinnata, seades selle vastavusse originaali või “tegeliku maailmaga”. Gebauer ja Wulf kirjutavad: “Mimeetilise referentsi puhul tehakse interpretatsioon esmase (kuid mitte ilmtingimata eksisteeriva) maailma põhjal sümboliliselt loodud maailma perspektiivist. Mimees konstrueerib uuesti kord juba konstrueeritud maailmu [---]. Mimeetilises toimingus sisaldub intentsioon esitada sümboliliselt loodud maailma säärasel viisil, et seda tajutaks kui erilist maailma” (Gebauer, Wulf 1995: 317). Säärasena on mimees olemuselt kommunikatiivne, s.t jäljendus on kavatsuslikult loodud kommunikatsioonis osalema ja mitmed mimeesile iseloomulikud tunnused avalduvad alles selle kommunikatsiooni käigus mimeetilise teose lugeja, kuulaja või vaataja interpretatsiooni ja võimaliku tagasiside kaudu.

Vastuvõtja positsioon mimeesis on mõnes mõttes vastandlik jäljenduse looja omale. Vastuvõtja ülesandeks on viia jäljendus vastavusse originaaliga, s.t tuletada nende vahele tähendusseos “sarnasuse”, “erinevuse”, “vastavuse” ja “tõlgenduse” kategooriates, kusjuures säärane tegevus vastab kriteeriumidele, mille põhjal on tavaliselt kirjeldatud semioosi.⁹ Et mimeesi loomise käigus antakse originaali edasi erineva tõlgitusasastmega (imitatsioonist representatsioonini), kanduvad mimeetilisse esitusse suuremal või vähemal määral mimeesi aluseks olnud originaalile iseloomulikud jooned. Mimeesi vastuvõtja tuletab seega jäljenduse

⁹Charles Morris defineerib semioosi kui märgiprotsessi, milles miski saab märgiks mõne elusolendi jaoks (Nöth 1990: 50). Mimeesi vastuvõtja osalust ei saa kirjeldada semioosina ilmselt täiusliku jäljenduse korral, mispuhul vastuvõtja peab mimeetilist jäljendust originaaliks. Niisugune olukord võib tekkida ka siis, kui vastuvõtja kompetentsus originaali ja mimeesi eristamiseks on väike.

ja mimeesi aluseks olnud originaali vahele märgisuhte vastavalt nendevahelisele sarnasusele ja erinevusele. Säärane suhe vastab Charles S. Peirce'i järgi ikoonilisele märgitüübile. Jäljenduse looja taotlustest ja kavatsustest ning vastuvõtjapoolsetest mimeesitõlgendusest moodustuvat telge võiks nimetada ka mimeesi funktsionaalseks mõõtmeks. Just see määrab, milliseks osutub mimeesi kui kommunikatsiooniakti mõju nii konkreetsetes kommunikatiivses olukorras kui ka märgisüsteemides, mida vastavas kommunikatsiooniaktis kasutatakse.

Samas on mimeetilise teose vastuvõtja oma tõlgendustes piisavalt sõltumatu, et interpreteerida mimeetilist esitust oma eelteadmistest, veendumustest ja esteetilisest seisukohtadest lähtudes, misläbi mimeetiline esitus nagu igasugune kommunikatiivne akt võib vastuvõtja jaoks omandada sootuks teise sisu, kui tal oli autori kavatsuses. Mimeetilist esitust võidakse interpreteerida sümbolilise märgisuhtena, niisamuti nagu on vastuvõtjal vabadsus interpreteerida ikoonilisena ka igat konventsionaalset märki, mis seda taotluslikult pole.¹⁰ Analüüsides erinevaid vaateid ikooniliste ja konventsionaalsete märkide suhetele, on Jerzy Pelc pannud ette, et ikoonilisusest, indeksiaalsusest ja sümbolilisusest ei kõneldaks mitte kui absoluutsetest ja teineteist välistavatest kategooriatest, vaid pigem kui üksteist täiendavatest märgi kasutusviisidest (Pelc 1986).

Ka Myrdene Anderson on kujutanud pettust saatja-vastuvõtja suhtena, eristades selles kolme etappi: kodeerimist, dekodeerimist ja tagasisidet; ning rühmitanud võimalusi saatja-vastuvõtja interaktsiooniks pettuse mehhanismi, taotluslikkuse, usutavuse, vastuvõtja otsuse ning tagasiside alusel (Anderson 1986: 327). Mimeesi puhul võib võimalike interaktsioonitüüpide mitmekesisus olla isegi suurem kui pettuse puhul, kuna mimeesi käigus avalduvate intentsioonide ja tõlgenduste skaala on avaram, ulatudes pettusest ja täielikust samasugususest konventsionaalse märgilisuseni. Nii näiteks võib mimeesi looja poolt pettusena

¹⁰Kauneim näide, mida ma tean sääraseset mööda-interpretatsioonist, on tõsieluline lugu inglasest, kes tõlgendas eestikeelset sõna "öö" kujundlikult kui ikooni kahest lapsest, kes vaatavad tähistaevast, suud imetusest pärani.

mõeldud täiuslik imitatsioon osutada vastuvõtjale vaid tajutavaks sarnasuseks, juhul kui tema kompetents originaali ja jäljenduse hindamisel on piisavalt suur. Seega oleks mimeetilist kommunikatsiooniakti õigem kirjeldada kui tõenäosuslikku ja sobituvat kommunikatsiooniprotsessi. Vastava kirjeldusraami on välja pakkunud psühholoogid Luigi Anolli, Michela Balconi ja Rita Ciceri (2001), kes kirjeldavad jäljendamist, pettust, informatsiooni manipuleerimist, väärity- ja mittemõistmist ning teisi n-ö nihestatud kommunikatsiooniakte juhuslikkuse ja tõenäosuslikkuse terminites.

Üheks põhjuseks, miks jäljenduse loomist ja interpreteerimist vastuvõtja poolt tuleks mimeesis vaadelda eri etappidena, on ka nendevaheline ajaline sõltumatus. Mimeesi loomine ja tajumine võivad leida aset ühessamas tegevusaktis, nii nagu see toimub teatrilavastuste või muusikaesituste puhul, ent mimeesi loomise ja tajumise vahe võib ajaliselt olla ka sajanditepikkune, nii nagu on klassikalise kirjanduse või kunsti puhul. Et mimees aga on eelkõige suhe originaali ja jäljendatava vahel ning säärase suhtena edastatakse see ka vastuvõtjale, võib mimeetilise esituse vastuvõtt ja interpretatsioon aja jooksul oluliselt teiseneda. Hüpooteetilise näitena võib sajanditevanune tõsieluline teatrilavastus minetada oma mimeetilise, kui see jõuab tänase vaatajani jäljendusena, mille originaal on ammu aegade hämarusse vajunud.

Jäljenduse loomise ja tajumise esinemine eri etappidena tähendab ühtlasi, et Melbergi järgi mimeesi olemuslikuks tunnuseks peetud sarnasuse ja erinevuse tasakaal (Melberg 1995: 1) avaldub tegelikult alles mimeesi vastuvõtja interpretatsioonis. Ehk teisisõnu, mimees omandab oma mimeetilise lõplikult alles siis, kui teda on säärasena tajutud. Sel seisukohal on ka Gebauer ja Wulf, kes kõneldes mimeesi- ja sarnasuse mõistest, välistavad sarnasuse kui mimeesi defineeriva kategooria, öeldes samas, et sarnasus on *mimeetilise referentsi* tagajärg. "Alles siis, kui mimeetilise ja teise maailma vahel on loodud referentsiaalne seos, on võimalik kahte maailma omavahel võrrelda ja kindlaks teha *tertium comparationis*" (Gebauer, Wulf 1995: 317).

Küsimuse üle, kas mimeetilise suhte kriteeriumiks saab pidada sarnasust, on põhjalikult diskuteeritud kunstiteoorias kunstiteose ja kujutatud objekti vaheliste suhete analüüsimisel. Üks selle vaate

tuntumaid kriitikuid, Nelson Goodman väidab, et pole võimalik näidata universaalset, kunstiteose ja kujutatud objekti enda omadustest tulenevat sarnasust ning et säärane seos sõltub alati vaatajast, tema kogemusest ja eelistustest. Seetõttu on Goodmani arvates naiivne kirjeldada kunstiteose ja tema objekti suhet sarnasuskriteeriumides, pigem on säärasel puhul ikkagi tegemist tähendussuhtega. “Denotatsioon on representatsiooni tuumaks ning see on sõltumatu sarnasusest,” kirjutab Goodman (1985: 5).¹¹

Stefan Morawski, kes on seda probleemi analüüsinud semiootikast lähtudes, seevastu väidab, et objektide füüsilistest omadustest tuleneva sarnasuse otsimise asemel jäljenduse ja jäljendatu vahel tuleks selleks taustaks, mille suhtes sarnasust originaali ja jäljenduse vahel vaadelda, võtta pigem tajutud ja kokkuleppeline reaalsus. See reaalsus aga on ühtaegu nii püsiv, tulenedes paljudest tajutud konstantidest, kui ka muutuv, sest on konkreetset ajaloo-etapil konstrueeritud konkreetsete indiviidide ja sotsiaalsete gruppide poolt. Morawski kirjutab: “Mimees põhineb üldnimlikesse printsiipidesse ankurdundud pertseptsiooni püsivusel; tegevustel, mis kinnistavad objektiivse maailma taaskorduvateks olekuteks ja mille kaudu inimesed selle maailmaga aktiivsetesse suhetesse astuvad” (Morawski 1970: 47).

Selgeima eristuse mimeesi loomise ja tajumise vahel on ilmselt teinud teatrisemiootik Tadeusz Kowzan. Protsessi esimest etappi nimetab ta mimeesiks, pidades selle kriteeriumiks näitleja taotluslikku toimimist, ning protsessi teist etappi ikoonilisuseks, mis avaldub juhul, kui vastuvõtja, antud juhul teatrikülastaja, seostab jäljenduse originaaliga. Märgi ikooniline aspekt võib avalduda ka loomulike märkide puhul, mimeetilise seondub aga vältimatult inimese loodud märkidega. “Märgi ikooniline loomus ilmneb märgi vastuvõtul ja interpretatsioonil [---]. Märgi mimeetiline olemus määratakse märgi loomise ja edastamise käigus, mistõttu ainult tahtlikult loodud ja edastatud märgid, millel on teadlik looja ja seega ainult kunstlikud märgid saavad olla mimeetilised. Ühel ja samal märgil, eeldusel et ta on kunstlik, võib olla nii mimeetiline kui ikooniline aspekt, mis sõltub tema positsioonist semioo-

¹¹ Kommentaare Nelson Goodmani vaadete kohta vaata näiteks David Blinder (1986), Göran Rossholm (1995).

sis [--] tal võib olla kaks aspekti ühel ja samal ajal — mimeetiline loomisel ja ikooniline märgi vastuvõtul” (Kowzan 1992: 71). Säärane mimeetilise ja ikoonilise eristus näib hästi vastavat ka Charles S. Peirce’i arusaamale ikoonilistest märkidest. Peirce kirjutab ikooni ja tema objekti suhte kohta järgmist: “Ikoonil ei ole oma objektiga, mida ta esitab, dünaamilist sidet. On lihtsalt nii, et tema omadused meenutavad objekti vastavaid omadusi ning tekitavad meeles samasuguseid tundmusi mis objekt, millega ta sarnaneb. Kuid sidet nende vahel pole” (CP 2.299.).¹²

Kowzani lähenemine ei tähenda kindlasti, nagu peaksid mimeetilisus ja ikoonilisus alati vältimatult üksteist eeldama. On võimalikud juhud, kus ükskõik kumb etapp esineb omaette sõltumatult, niisamuti nagu on võimalik, et erinevad mimeesid järgnevad üksteisele nõnda, et mimeesi performatiivne avaldumine seondub otseselt järgmise mimeesitsükli pertseptsiooniga. Säärasel juhul on alust kõnelda mimeesist kui lõppematust tsüklilisest kommunikatsioonist, mis viib meid lähedale postmodernistlikele edasiarendustele mimeesikontseptsioonist, nagu seda on näiteks Jean Baudrillard’i simulaakrumi mõiste. Baudrillardi simulaakrum on reaalsuse ja esituse vahelise suhte ümberpööramine, reaalsust representeerivate märkide asendumine järjestikeste simulatsioonidega, mil puudub igasugune suhe tegelikult olemasolevaga, ning mis samas oma olemasoluga selle seose puudumise varjutavad (Baudrillard 1999: 14–15).

Siin pakutud kommunikatsioonikeskne käsitlus võimaldab kirjeldada mõlemat tüüpi olukordi, nii neid, kus meil on tegemist ühekordse reaalsuserepresentatsiooniga, kui ka neid, kus imitat-

¹²Mimeesimõistele üsna lähedalt vastav on Peirce’i märgitüpoloogias termin “sarnasuslikkus” (*likeness*), mille Peirce hiljem asendas “ikooniga”. Peirce kasutab “sarnasuslikkust” ka tajukategooria tähenduses, kirjeldades, kuidas kunstnik võib seda oma loomingus kasutada: “. . . näide sarnasuslikkuse kasutamisest on kujutis, mille kunstnik joonistab monumendi, pildilise kompositsiooni, arhitektuuriansambli või dekoratsioonielemeendi järgi, kindlustades seejuures oma sisseelamise läbi, et tema loodu saab olema kaunis ja elamustpakkuv” (CP 2.281.). Peirce’i “sarnasuslikkus” on seega märgatavalt dünaamilisem kategooria, mis võib sisalduda kõikjal, kus toimub vastavuse kasutamine, sealjuures nii mimeesi loomisel kui tajumisel.

sioonid tsükliliselt üksteisele järgnevad. Usun, et nii mimees kui semiooski on universaalsed nähtused, mis võivad esineda väga erinevate meediumide, märgisüsteemide ja osavõtjate puhul, olles neist samas sõltuv ning omandades vastavalt neile iseloomulikud jooned. Nagu kirjutavad Gebauer ja Wulf: "Igal juhtumil esitatakse mimeetilise maailma oma iseäralikes omadustes suhetatuna sellega, millele ta viitab; selle omaduse tõttu on mimees põhimõtteliselt sõltumatu teooriatest, mudelistest, plaanidest ja rekonstruktsioonidest" (Gebauer, Wulf 1995: 315). Seetõttu peaks ka mimeesi kui nähtuse kirjeldamiseks kasutatav teooria määratlema vaid teatavad universaalsed omadused ning vältima takerdumist konkreetsete mimeesijuhtude eripäradesse.

Üheks teguriks, mis oluliselt määrab mimeesi omadused, on kahtlemata mimeesi looja roll ja positsioon mimeesis. See, kas mimeesi looja osaleb aktiivse tõlgendaja või ainult vormilise sarnasuse kopeerijana, määrab võimalused ka mimeesi unikaalsuseks või kordumiseks. Imitatsioon, milles subjekti loov alge on väike või puudub, saab märgatavalt hõlpsamini muutuda tsükliliseks kui subjekti aktiivset interpreteerivat osalust eeldav representatsioon. Mimeesi looja ja vastuvõtja paiknemisest on võimalik tuletada ka mitmeid mimeesi erijuhtusid. Näiteks olukorda, kui jäljendatakse mimeesi vastuvõtjat ennast iseloomustavaid omadusi, mis moodustavad osa tema identiteedist, ning kasutatakse seda laialdaselt ühiskondlikes ja kultuurilistes gruppides ühise identiteedi leidmiseks. Mimeesi erijuhuks võib olla ka automimees, milles mimeetilise teate saatja on ühtaegu ka selle vastuvõtja. Säärast olukorda on kirjeldatud postkolonialistlikes kultuuriuuringutes, kus asumaa kultuur võtab emamaa kultuuri elemente üle enese teadvustamiseks subjektina ja oma identiteedi ülesehitamiseks (Bhabha 1994: 85–92).

MIMEES JA SEMIOOS — KOKKUVÕTTEKS

Mimees mängib mitmetähendusliku ja hajusa mõistena Euroopa kultuuriloos olulist rolli antiikajast alates; tänapäeval on ta enam kasutamist leidnud nii kirjandusteoorias, filosoofias, psühholoogias kui ka postmodernistlikes ja postkolonialistlikes uuringutes. Käesolevas artiklis pakutud käsitluses on mimees kommunikatsioo-

ninähtus, liikudes imitatsiooni, representatsiooni, pertseptsiooni ja performatsiooni vahelisel alal. Sidudes objekti märkamist ja selle läbitunnetatud taasesitust, eeldab mimees paratamatult inimese loova alge olemasolu. Ilma inimloominguta poleks ka mimeesi. Seega on mimees aktiivne protsess, mille käigus sünnib midagi uut, kuid see uus tekib “eelnenu” põhjal.

Püüd mõista mimeesi semiootikateooriast lähtudes juhib me tähelepanu seega vältimatult kreatiivsusekäsitlustele semiootikas, arusaamadele sellest, kuidas uued märgistruktuurid semiootiliste protsesside käigus tekkida saavad ning millistest tingimustest lähtudes toimub nende loomine (vt nt Mikita 2000). Kreatiivsust selgitavate käsitluste suhteline vähesus semiootikas ning samas selle temaatika olulisus kirjandus- ja kunstiteooria jaoks on minu arusaamist mööda olulisimaks põhjuseks, miks mimeesimõistega on valdavalt tegelnud just kirjandus- ja kunstiteoreetikud. Mimees esitab semiootikale küsimuse uue tekkimisest, märgisüsteemide arengu ja muutumise võimalikkusest.

Kui vaadata, kuidas Charles Morris defineerib semioosi märgiprotsessina, milles on kolm põhilist komponenti: “see, mis toimib märgina, see, millele märk viitab, ja mõju interpreteerijale viisil, mil vaadeldav asi on interpreteerija jaoks märgiks” (Morris 1970: 3), siis ilmneb siin kummaline vastavus mimeesiga. Kas pole mimees mitte protsess, milles luuakse uus seose põhjal teise asja või nähtusega viisil, et see toimiks interpreteerija jaoks märgina? Kas pole mimees teatavat tüüpi teadvustatud ja eesmärgipärane märgiloomeprotsess, mis vastandub semioosile kui märgiprotsessile? Luuakse ju jäljendus mimeesis tavaliselt kommunikatiivsel eesmärgil, mistõttu võib mimeesi vaadelda kui selle looja tajutud kognitiivsele kategoriseeringule kommunikatiivse ja seega ka märgilise väljundi andmist. Kui aga nii, siis sõltumata sellest, kas mimees mõistena tänu oma ajaloolisele koormatusele leiab semiootikas kasutamist või mitte, peaks probleem, millele mimeesi mõiste pikaajalisus ja variatiivsus Euroopa kultuuri ajaloos viitab, püsima pidevalt semiootika huvikeskmes.

Kirjandus

- Anderson, Myrdene 1986. Cultural concatenation of deceit and secrecy. — Robert W. Mitchell, Nicholas S. Thompson (eds.). *Deception, Perspectives on Human and Nonhuman Deceit*. Albany: State University of New York Press, pp. 323–348
- Anolli, Luigi; Michela Balconi, Rita Ciceri 2001. Deceptive miscommunication theory (DeMiT): A new model for the analysis of deceptive communication. — Luigi Anolli, Rita Ciceri, Giuseppe Riva (eds.). *Say not to Say: New Perspectives on Miscommunication*. Amsterdam: IOS Press, pp. 76–103
- Arbib, Michael A. 2002. The mirror system, imitation, and the evolution of language. — Kerstin Dautenhahn, Chrystopher L. Nehaniv (eds.). *Imitation in Animals and Artifacts*. Cambridge: A Bradford Book—The MIT Press, pp. 229–280
- Aristoteles = Aristoteles. *Luulekunstist (poetika)*. Tõlkinud Jaan Unt. Tallinn: Keel ja Kirjandus, 2003
- Auerbach, Erich 1988 [1946]. *Mimesis: Dargestellte Wirklichkeit in der abendländischen Literatur*. Bern: Francke
- Bakker, Egbert J. 1999. Mimesis as performance: Rereading Auerbach's first chapter. — *Poetics Today*, Vol. 20, pp. 11–26
- Baudrillard, Jean 1999 [1981]. Simulaakrumid ja simulatsioon. Tõlkinud Leena Tomasberg. Tallinn: Kunst
- Benjamin, Walter 1999a [1933]. Doctrine of the similar. — Michael W. Jennings, Howard Eiland, Gary Smith (eds.). *Walter Benjamin — Selected Writings*. Vol. 2. (1927–1934). Transl. by Rodney Livingstone et al. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, pp. 694–698
- Benjamin, Walter 1999b [1933]. On the mimetic faculty. — Michael W. Jennings, Howard Eiland, Gary Smith (eds.). *Walter Benjamin — Selected Writings*. Vol. 2. (1927–1934). Transl. by Rodney Livingstone et al. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, pp. 720–722
- Berlin, Brent 1992. *Ethnobiological Classifications: Principles of Categorization of Plants and Animals in Traditional Societies*. Princeton: Princeton University Press
- Bhabha, Homi K. 1994. *The Location of Culture*. London: Routledge
- Blackmore, Susan 2003. *Meemimasin*. Tõlkinud Olavi Teppan. Tallinn: Tänapäev
- Blanchard, Marc 1997. Mimesis, not mimicry. — *Comparative Literature*, Vol. 49, No. 2, pp. 176–191

- Blinder, David 1986. In defense of pictorial mimesis. — *Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Vol. 45, No. 1, pp. 19–27
- Bogue, Ronald 1991. Introduction. — Ronald Bogue (ed.). *Mimesis in Contemporary Theory and Interdisciplinary Approach*. Vol. 2. *Mimesis, Semiosis and Power*. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 1–12
- Bracken, Christopher 2002. The language of things: Walter Benjamin's primitive thought. — *Semiotica*, Vol. 138, No. 1/4, pp. 321–349
- Breazeal, Cynthia, Brian Scassellati 2002. Challenges in building robots that imitate people. — Kerstin Dautenhahn, Christopher L. Nehaniv (eds.). *Imitation in Animals and Artifacts*. Cambridge: A Bradford Book—The MIT Press, pp. 363–390
- CP = Peirce, Charles Sanders. *The Collected Papers of Charles Sanders Peirce*. Electronic version (Folio Bound Views), Vol. 1–6, ed. Charles Hartshorne, Paul Weiss [1931–1935]; Vol. 7–8, ed. Arthur W. Burks [1958]. Cambridge: Harvard University Press, 1994
- Dawkins, Richard 1989. *The Selfish Gene*. Oxford: Oxford University Press
- Dawkins, Richard 2000 [1995]. *Jõgi Eedenist*. Tõlkinud Aivo Lõhmus. Tartu: Ilmamaa
- Deacon, Terrence 1999. Memes as signs. — *The Semiotic Review of Books*, Vol. 10, No. 3, pp. 1–3
- Derrida, Jacques 1981 [1968]. *Plato's Pharmacy — Dissemination*. Transl. by Barbara Johnson. Chicago: University of Chicago Press, pp. 173–286
- Derrida, Jacques 1982 [1972]. *Différance — Margins of philosophy*. Transl. by Alan Bass. Chicago: University of Chicago Press
- Fritz, Johannes, Kurt Kotrschal 2002. On avian imitation: cognitive and ethological perspectives. — Kerstin Dautenhahn, Christopher L. Nehaniv (eds.). *Imitation in Animals and Artifacts*. Cambridge: A Bradford Book—The MIT Press, pp. 133–156
- Flood, Gavin 2000. Mimesis, narrative and subjectivity in the work of Girard and Ricoeur. — *Cultural Values*, Vol. 4, No. 2, pp. 205–215
- Frazer, George James 2001 (1935). *Kuldne oks: Uurimus maagiast ja religioonist*. Tõlkinud Triinu Pakk-Allmann. Tallinn: Varrak
- Gebauer, Gunter, Christoph Wulf 1995. *Mimesis: Culture, Art, Society*. Transl. by Don Reneau. Berkeley: University of California Press
- Girard, René 1965. *Deceit, Desire, and the Novel: Self and Other in Literary Structure*. Transl. by Yvonne Freccero. Baltimore: Johns Hopkins University Press

- Girard, René 1978. *"To Double Business Bound": Essays on Literature, Mimesis and Anthropology*. Baltimore: Johns Hopkins University Press
- Goodman, Nelson 1985 [1976]. *Languages of Art: An Approach to a Theory of Symbols*. Indianapolis: Hackett Publishing Company
- Guthrie, Stewart Elliott 1993. *Faces in the Clouds*. New York: Oxford University Press
- Halliwell, Stephen 2002. *The Aesthetics of Mimesis: Ancient Texts and Modern Problems*. Princeton: Princeton University Press
- Hobson, Marian 1998. *Jacques Derrida: Opening Lines*. London: Routledge
- Huggan, Graham 1997. (Post)Colonialism, anthropology, and the magic of mimesis. — *Cultural Critique*, Vol. 38 (Winter), pp. 91–106
- Kowzan, Tadeusz 1992. *Sémiologie du théâtre*. Paris: Nathan
- Krakauer, David C. 2001. Selective imitation for private sign system. — *Journal of Theoretical Biology*, Vol. 213, No. 2, pp. 145–157
- Lessing, Gotthold Ephraim 1874 [1766]. Laokoon oder Über die Grenzen der Malerei und Poesie. Mit beiläufigen Erläuterungen verschiedener Punkte der alten Kunstgeschichte. — *Lessings Werke IV*. Stuttgart: G. J. Göschensche Verlagshandlung, S. 91–264
- Lessing, Gotthold Ephraim 1965. *Valitud teosed*. Tallinn: Eesti Raamat
- Lévi-Strauss, Claude 2001 (1962). *Metsik mõtlemine*. Tõlkinud Kaia Sisask. Tallinn: Vagabund
- Maran, Timo 2000. *Biooogiliste mimikrinähtuste semiootika*. Tartu: Tartu Ülikool, Semiootika osakond
- Maran, Timo 2001. Mimicry: Towards a semiotic understanding of mimicry. — *Sign Systems Studies*, Vol. 29, No. 1, pp. 325–339
- Melberg, Arne 1995. *Theories of Mimesis*. Cambridge: Cambridge University Press
- Mikita, Valdur 2000. *Kreatiivsuskäsitluste võrdlus semiootikas ja psühholoogias*. (Dissertationes Semioticae Universitatis Tartuenssis 3.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus
- Morawski, Stefan 1970. Mimesis. — *Semiotica*, Vol. 2, No. 1, pp. 35–58
- Morris, Charles 1970 [1938]. *Foundations of the Theory of Signs*. Chicago: Chicago University Press
- Nöth, Winfried 1990. *Handbook of Semiotics*. Bloomington: Indiana University Press
- Nöth, Winfried 1998. Ecosemiotics. — *Sign Systems Studies*, Vol. 26, pp. 332–343

- Pasteur, Georges 1982. A classificatory review of mimicry systems. — *Annual Review of Ecology and Systematics*, Vol. 13, pp. 169–199
- Pearsall, Judy (toim.) 2002. *The Concise Oxford English Dictionary*. 10th ed. Oxford: Oxford University Press
- Pelc, Jerzy 1986. Iconicity: Iconic signs or iconic uses of signs? — Paul Bouissac, Michael Herzfeld, Roland Posner (eds.). *Iconicity: Essays on the Nature of Culture*. Tübingen: Stauffenburg Verlag, pp. 7–16
- Platon, Phaidon = Platon. *Teosed I: Sokratese apoloogia. Phaidon. Kriton. Pidosöök. Charmides. Phaidros. Euthyphron*. Tõlkinud Astrid Kurismaa, Marju Lepajõe, Sven-Eerik Soosaar, Jaan Unt. Tartu: Ilmamaa, 2003
- Platon, Riik = Plato. *The Republic*. Ed. by G. R. F. Ferrari. Cambridge: Cambridge University Press, 2001
- Rey, Alain 1986. Mimesis, Poétique et Iconisme: Pour une relecture d'Aristote. — Paul Bouissac, Michael Herzfeld, Roland Posner (eds.). *Iconicity: Essays on the Nature of Culture*. Tübingen: Stauffenburg Verlag, pp. 17–28
- Ricoeur, Paul 1984. *Time and Narrative*. Vol. 1. Transl. by Kathleen McLaughlin, David Pellauer. Chicago: The University of Chicago Press
- Rossholm, Göran 1995. On representation: An iconic supplement to Nelson Goodman's theory of depiction. — *Semiotica*, Vol. 103, No. 1/2, pp. 119–131
- Rozik, Eli 1996. Iconicity or mimesis: Reading Sémiologie du théâtre by Tadeusz Kowzan. — *Semiotica*, Vol. 108, No. 1/2, pp. 189–197
- Sebeok, Thomas A. 1989 [1979]. *The Sign and Its Masters*. Lanham: University Press of America
- Zepf, Siegfried, Burkhard Ulrich, Sebastian Hartmann 1998. Affekt und mimisches Verhalten. — *Psychotherapie, Psychosomatik, medizinische Psychologie*, 48. Bd., Nr. 5, S. 156–167
- Taussig, Michael 1993. *Mimesis and Alterity: A Particular History of the Senses*. New York: Routledge
- Vääri, Eduard, Richard Kleis, Johannes Silvet (toim.) 2000. *Võõrsõnade leksikon*. 6. trükk. Tallinn: Valgus
- Walsh, Richard 2003. Fictionality and mimesis: Between narrativity and fictional worlds. — *Narrative* 11 (1): 110–121.
- Webb, Eugene 1995. Mimesis, evolution, and differentiation of consciousness. — *Paragrana: Internationale Zeitschrift für Historische Anthropologie*, Vol. 4, No. 2, pp. 151–165

- Wickler, Wolfgang 1968. *Mimicry in Plants and Animals*. Transl. by R. D. Martin. London: George Weidenfeld and Nicolson Ltd.
- Wiens, Derbert 1978. Mimicry in plants. — *Evolutionary biology*, Vol. 11, pp. 365–403
- Wittgenstein, Ludwig 1976 [1958]. *Philosophical Investigations*. Transl. by Gertrude Elizabeth Margaret Anscombe. Oxford: Basil Blackwell

TIMO MARAN (sünd. 1975) on lõpetanud Tartu Ülikooli zooloogina 1998. a ja kaitsnud magistrikraadi semiootikas tööga “Mimikrinähtuste semiootika” 2000. a. Praegu Eesti Kirjandusmuuseumi teadur ja Tartu Ülikooli doktorant semiootika erialal. *Akadeemias* on temalt ilmunud tõlge Trinh T. Minh-ha artiklist “Nagu *h* sõnas haljas: Määramatuse heli” (2003, nr 2, lk 227–253).

law (Rechtslehre) and internal lie (e.g. fulfilment of a moral duty not because of the duty itself but from fear of punishment) belongs to the theory of virtue (Tugendlehre). The ban on external lie achieves its full moral basis in the ban on internal lie or in a perfect moral obligation to oneself. (Edit.)

PIRET BRISTOL. **Calligraphy**

TIMO MARAN. **Mimesis as a phenomenon of communication: A semiotic overview of the concept**

Mimesis has been a characteristic of humans since times immemorial. Often the ability of imitation has been associated with the emergence and development of culture. As a concept, 'mimesis' dates back to antiquity and has later been employed by many European schools and authors. In everyday language, 'mimesis' mainly means imitation or representation.

The current article sketches some semiotic options for interpreting the concept of mimesis. It presents two dimensions of meaning: the contrast between the creation and interpretation of mimesis and differentiation between imitation and representation. These dimensions are used for structuring the concept of mimesis and for finding it a place in the theory of semiotics.

The treatment is based on viewing mimesis as a communicative phenomenon. Mimesis is seen as a process between two parties, which consists of the following subsequent stages: recognition of the potential in a situation, phenomenon, person or sequence of events for mimetic expression; expression, presentation of manifestation of this mimetic potential by the creative subject; perception of mimesis as imitation, at that the latter presupposes the existence of a third party — the recipient. Description of mimesis as a process is supported by the fact that its different stages may be separated in time.

Depending on the characteristics of the connection between the original and the imitation, mimesis can be more similar to imitation or representation. In the case of the latter, the connection between the original and the reproduction is primarily in the meaning; the function of the reproduction may be the expression of one's attitude to the original or some of its characteristics. Imitation, however, hints at the formal reproduction of the original rather; the creator of the mimesis does

not construct a meaningful connection but similarity based on perceivable characteristics. The placement of a concrete case of mimesis on the axis of imitation and representation essentially depends on the connection between mimesis and the sign system wherein it manifests itself.

Thus, mimesis can be described as a process in the course of which something new is created on the basis of the existing so that it would function as a sign for the recipient. As such, mimesis as a conscious and purposeful sign creation process is contrasted to semiosis as a sign process. The concept of mimesis poses the question to semiotics about the emergence of the new, about the possibility of changes and development in sign systems. (Auth.)

Review

JAANUS ARUKAEVU. Germans' mistakes, Estonians' consistency

Ea Jansen. Vaateid eesti rahvosluse sünniaegadesse [A look at the birth of Estonian nationalism]. Tartu: Ilmamaa, 2004. 508 pp.

RIHO ALTNURME. Aigi Rahi-Tamm. Teise Maaailmasõja järgsed massirepressioonid Eestis: Allikad ja uurimisseis [Mass repressions in Estonia after World War II: Sources and existing research]. (Dissertationes Historiae Universitatis Tartuenssis 9.) Tartu: Tartu University Press, 2004. 350 pp.

AIN KAALEP. Per aspera

Evi Puskar. Ad astra. Tartu: Estonian Literature Society, 2004. 320 pp.

Serial

MARIKA MIKKOR. On changing funeral rites in Estonia. II

The author's aim is to discuss questions that have emerged when studying beliefs and customs associated with death.